

Aleksandar Gatalica

SVE PRIČE

Beograd, 2015.

SADRŽAJ

MIMIKRIJE

U maniru Horhea Luisa Borhesa: Pjevači i pijevci.	11
U maniru Tomasa Mana: Venecijansko ogledalo	23
U maniru Svetislava Basare: Graditelj jonskih hramova	59
U maniru Milorada Pavića: Ikonija i dvojnici.	83
U maniru Danila Kiša: Crne košulje i pogrebna muzika	107
U maniru Dina Bucatija: Nestanak gospođe Kjara	121
U maniru Aleksandra Gatalice: Dirigent bez publike	141

BEOGRAD ZA STRANCE

Veštac u Beogradu (1525)	163
Beogradski gnjurac (1804)	177
Krađe u glosaru (1903)	184
U kovitlacu godina (1945)	195
Čovek koji je prodavao smrt (1997)	209
Kako uhvatiti zvezdu repaticu (1999)	221
Kralj miševa i pacova (2003)	235
Ja sam legenda (2005)	255
Dvoboj (2008)	266

DNEVNIK PORAŽENIH NEIMARA

Pamjatnik ruskim pijanistima (oktobar 1944)	287
Pokojni Milence Bogojević (decembar 1944)	309
Najveći ratni portretista (mart 1945)	322
Prizivanje duhova na Neimaru (oktobar 1945)	335
Andrić protiv Andrića (januar 1946)	349
Pukovniku ima ko da piše (decembar 1946)	360
Nekrologičari (septembar 1947)	271
Na kraju sledi tačka (1948)	383

MIMIKRIJE

*Nadam se da za ovu knjigu neću
morati da plaćam autorska prava,
mada bi joj to bila najveća nagrada*

PRVA MIMIKRIJA

U maniru Horhea Luisa Borhesa

PJEVAČI I PIJEVCI

En manera de Jorge Luis Borges

CANTANTES Y GALLOS

SIMFONIJA IZ NOVOGA SVIJETA

Oba aktera ove male glazbene drame, te *commedie dell'arte* sa uvijek istim karakterima, izmislio je Novi svijet. On je pomiješao njihove sudbine kao u kakvu golemu teatru, uputio ih u komad koji se zacijelo morao završiti dvobojem i slomom jednoga od njih. I premda se sukob njihovih bijelih grla dogodio pod sjenama nebodera New Yorka, na sceni jednog, već te 1903. nadalesko glasovitog Carnegie Halla, odmjeravanje njihovih snaga nalikovaše pravovjernomu western obračunu, okršaju u kojemu dva usamljena pjevača izlaze jedan naspram drugog, potežu arije i rečitative i... Ali ispriopovijedajmo ovu komediju od početka. Kao i sve pripovjesti malih ljudi, i ova uistinu počinje ulaskom brodova iz Europe u prostrani Hudsonov zaljev, užarenim očima stotina imigranata, koji bljedunjavi i zgužvani istrčavaju na palube brodova da pogledaju na kip Slobode; otpočinje ona u imigrantskom birou na dokovima Manhattana gdje se neugledni stranci skidaju, gdje im se zagleda pod pazuhu, a među noge raspršuje prašak protivu žohara.

TENORI

Carlo Pisaro bijaše sin odvjetnika iz sjeverne Italije. Koncem 1887. otac ga je zaposlio u svomu uredu u Triesteu, ali mladić je neuredno zavodio akta i često skretao k luci, gdje su ga privlačili lučki mirisi, trupine brodovlja i beskraj pomodrjele pržine. U malenoj ulici Madona del Mare, kraj Ponte Rossa, kradomice je učio pjevanje. Četiri godine trajaše dvostruki život Carla Pisara,

to podvojenje na dionisijsku i apolonijsku polovinku, a onda je njegov otac u lokalnim novinama pročitao proglas o postavljenju Verdijeva *Il Trovatore* na sceni u Ravenni. U sporednoj ulozi Ruiza zapazio je nekog Carla Pisara i pomislio kako to zacijelo ne može biti njegov sin. O onome što se potom događalo, o vjerojatnom sukobu oca i sina (ogledanju starijeg u očima mlađeg i svijesti očevoj da je napokon ostario), ova povijest zna malo. Godine 1894. vidimo ime Carla Pisara na plakatima svih važnijih teataru sjeverne Italije, ali njegove uloge nikada nisu naslovne. Uvijek je on drugi tenor: kao Gaston u sjeni velike uloge Alfreda Žermona, Beppo nasuprot klauna Cania. Zato valjda, bio u Pisi ili Riminiju, sve rađe posjećuje luke i misli utapa u daleka vodena prostranstva Ligurskoga ili Jadranskog mora. Stoga, bit će, u kolovozu 1899. stupa on na palubu broda „Laura“ i otiskuje se k Novome svijetu, sam, odjeven baš kao i mnogi drugi, s očevom fotografijom u unutarnjem džepu, praznom lisnicom i očima punim nade...

Historija Baldasara Cosse posve je drugačija. Ona ne krivuda poput planinske rijeke, nema tajnovitih obrta, skrivanja i otkrivanja kao u komedijama zabuna. Baldasaro bijaše sin kantora, najmlađe djetete muzikalne obitelji koja je već stoljećima živjela od popijevke i sati pjevanja koje davahu drugima. Nije bilo ničeg prirodnijeg no da i Baldasaro postane pjevač, jer bio je nadaren divnim grlom tenorskoga raspona, čistim i prozračnim u visokim registrima, mekanim, gotovo somotskim u niskim. Sve je, dakle, u mladenačkom životu Baldasarovu bilo takvo da ne zavrijeđuje pozornost kroničara. Povijest njegova bijaše mirna, ispunjena spokojnim natpjevanjem s ocem u katedrali San Bartolomeo u Messini, tihim popodnevim i uzoritim napredovanjem, svim onim što je, bez ikakove sumnje, loša hrana za literaturu. Ni na put nije krenuo poput prevratnika koji stišće usnice i okreće glavu od rodne grude. Ne, Baldasaro Cossa krenuo je uz očev blagoslov, ukrcao se na lađu „Garibaldi“ sa pristojnom ušteđevinom, nimalo nalik nekim stalnim karakterima iz *commedie dell'arte* koji se na sceni pokreću poput marioneta na koncima. Kada brod, koji u svojemu potpalublju nosi i tenora Carla Pisara, doplovljava Hudsonovu zaljevu, prekooceanska

ljepotica „Garibaldi“ isplovljava u mramorno more sa istom destinacijom. Neki Baldasaro Cossa stoji kraj ograde, pritješnjen zemljacima koji mašu uplakanim rođacima na obali Palerma i podižu djecu u naručje, i niti ne sluti da od toga časa ima postati karakterom, dijelom male i gotovo zaboravljene legende Amerike.

NEKI DRUGAČIJI AMERIKANCI

O izgledu prekooceanskih izbjeglica, tih argonauta koji polaze u potragu za zlatnim runom (što se nerijetko pretvara u pravu zlatnu groznicu na Klondikeu), postoje neke požutjele fotografije i crno-bijeli kratki metri Charlia Chaplina i Bustera Ceatona. Ako ih shvatimo kao one hollywoodske imigrante, zacijelo ćemo ponijeti filmski dojam o njima, jer saputnici Carla Pisara, pa i Baldasara Cosse, nisu bili odrpanci nježnih duša, sa dječaćkim pogledom, uvjereni da će se glasoviti American dream baš njima dogoditi. O nekoj drugoj Americi oni su uistinu znali malo. Bijahu jednostavno odjeveni, kao seljaci najamnici što su sa komadom sunca u očima i malo apeninskog vjetra u kosi odlučili da sreću potraže na novom kontinentu. Putovanja naše dvojice junaka bila su toliko različita koliko i uvjeti pod kojima su se ukrkali. Iako je Baldasarova lađa išla istom pomorskom linijom, gazeći bezmalo u pjenu i trag broda „Laura“, dva tenora različito su doživjela skok preko oceana. Ozlojeđeni Pisaro, sjevernjak plavih očiju, želio je već na brodu zaboraviti uvrede i izbljediti očev lik koji nije ugledao na dokovima u času kada se brod otiskivao. Postade on tako najomiljeniji putnik na svim palubama. Uplakanim starcima, koji ne znahu hoće li toscansku zemlju ikada više ugledati, on je pjevao popijevke njihove mladosti. Oštar zrak i pro hladno vrijeme na pučini u kolozovu pogodovali su njegovu glasu, pa je pjevao bolje no ikada, tako kao da i on u glasnicama skriva dio voćnjaka i sjeni rodnog

kraja... Samo tjedan kasnije putnik Baldasaro Cossa brodi istim meridijanima, ali šuti. Neku tuđinsku djecu miluje po kosi, raspituje se o destinacijama onih do sebe i nitko ne zna da je on pjevač. Na brodu „Garibaldi“ zbilja bijaše manje nostalgije nego na „Lauri“. Neki mladići nosili su kovčege bezemljaša i nadali se novim prostranstvima o kojima su slušali samo putničke legende. Vidjeli su tamo u Novom svijetu i svoj komad grude. Samo u mrklim noćima, dok se lađa ljulja zagonetno poput Nojeve barke, poželjeli bi pjesmu rodnoga kraja, ali nisu znali da je Baldasaro Cossa umije otpjevati.

IMIGRANTSKI URED, TA DRUGA AMERIKA

U mjesecu rujnu tenori dolaze na američko tle. Ali kako je samo različito bilo njihovo prispjijeće. Carlo Pisaro gotovo je iznijet na rukama. Prate ga odobravanja i oduševljeni pokličići novih Amerikanaca, tako da u uredu za apatride s njim postupaju tek nešto malo pažljivije. Ne skidaju ga do gola i ne zagledaju mu stidna mjesta, vrijeđajući njegovu intimu, kao drugima; njegova dokumenta bijahu pregledana preko reda, te je i bez karantene pušten na ulice New Yorka. Šutljivi Baldasaro Cossa ima, međutim, tretman kao svi drugi, kao mnogi obični forestieri, ti južnjaci koji po mračnim hodnicima, opruženi po drvenim klupama, danima gledaju prizor neba okovanog neboderima i čeličnim lučkim konstrukcijama, nadajući se da sobom u Novi svijet nisu ponijeli i neku boleštinu, te da će nakon izolacije na dokove i potom ulice New Yorka biti pušteni i sami. Gladovanje u karanteni imigrantskoga ureda, kad su zalihe hrane sa broda već potrošene, Carlo Pisaro nije, dakle, ni osjetio. Nešto čudno dogodilo mu se, međutim, na samom ulazu u taj novi svijet. Neki čovjek odjeven u sivi kaput i halbcilinder iste boje, odjenut neprilično za to doba godine, upitao ga je da li je on pjevač. Kada je Carlo to potvrdio, rekao mu je da jedan Talijan upravo umire, tamo u

gradu, te da mu je talijanski tenor u ovom času potrebniji nego svećenik. Loši pripovjedači na ovom mjestu bi opisali drhtavicu i nenadano uzbuđenje koje je obuzelo, tu na kapiji Amerike, Carla Pisara, ali ova povijest to neće činiti. Nekoliko sati potom, znamo i to, Pisaro pjeva najljepše što umije nad odrom nekakvoga ispijenog živog mrtvacu kojemu ni imena nije čuo. Starac diše teško i hrapavo, nitko ne zna da li pjevača, što mu dolazi nenadano kao kerubin pred smrt, uopće čuje, ali Pisaro izvija tople lukove pjesama Vincenza Bellinija, Francesca Paola Tostija i Gabriela d'Annunzia. Napokon svijeća uzdrhtava, dah u grudima staroga Talijana zamire. Prvi i vjerojatno najvažniji posao Carla Pisara, nenadani debut u Novome svijetu, tako je bio okončan... Sedmicu kasnije Baldasaro Cossa gladauje s drugima u imigrantskom uredu na otoku Ellis, dijeli komad špeka s nekom djecom što imaju goleme podočnjake i vidi im se da starost neće dočekati – i šuti. Nakon tri dana puštaju ga na vrata Raja ili Pakla, u New York, a on na usnicama ponavlja Danteov stih: „Lasciate ogni speranza voi ch'entrate“. U sumnjivim pansionima provodi prve noći i s mukom se dogovara oko cijene, kad tamo malo tko zna talijanski.

PADRONI

Kako pjesništvo nije historija i traga prije za općim no za pojedinačnim, mi sada blaženo možemo propustiti dvije godine koje zatvoriše prošli vijek, eru pionira i osvajača zapadnih prostranstava, i ovaj, doba džungle na asfaltu i cariesa u zubima. Od godine 1901. povijest Carla Pisara i Baldasara Cosse daleko je jednostavnije pratiti, stoga što postaju dijelom brojnih monografija, kronika i specifičnih kazala za grad Nueva York i njegovu povijest. Spominje ih, doduše prije kao povod za priču o drugima, Antonio Mangano u publikaciji *Sons of Italy*; njihova imena nalazimo i u obimnoj publikaciji *The world of Carnegie*

Hall koju je, s neobičnom minucioznošću, sastavio Richard Schickel. Dva tenora tako prestaju biti junaci usmenih predanja, upisuju se među male junake anala i sada jasnije možemo vidjeti što se zapravo zbivalo s njima i u one dvije sedmice rujna, dvije godine ranije, kada obojica postaju Amerikanci i, kako ponovismo ne bez razloga više puta, junaci jedne prijeporne i groteskne komedije.

Carlo Pisaro, rekosmo, pjeva umjesto svećenika nad glavom nekog starog Talijana i tek kasnije saznaje da je to bolesni otac Carla Borsattija, tiskovnog magnata, prvoga editora lista „Il Progresso“. Čim starac umre, odvajaju ga u stranu, šutke odvođe u neku dvoranu gdje se za golemom trpezom gosti sam i sluša zveket kristala i srebrnine, dok halapljivo guta hladnog purana i pije ružicu naiskap. Kasnije ga vidimo gdje ljubi ruku padrona Borsattia i nevjesto mu iskazuje sućut, a još kasnije kako broji mnoge izvedbe pod protektoratom svojega mecene, koji se prema Pisaru drži kao prema dvorskomu pjevaču koji od tog časa biva u njegovoj službi. Samo pogdjekad Carlo Pisaro se osjeća kao slavuj u raskošnoj krleci, ali padrone mu organizira nove turneje u Bostonu, Philadelphiji i Chicagu, o njemu stalno piše „Il Progresso“ i on, napokon, nema ništa protiv da mu Borsatti, koji se prema njemu drži blago i pokroviteljski, u Novomu svijetu zamijeni oca... I Baldasaro Cossa stigao je do američkih scena, ali on je bio crnokos, dolazio je sa Sicilije, odakle su doplovljavali contadinosi, jednostavni seljaci najamnici, koji su u Americi postajali radnici na građevinama. U Queensu, gdje se zatekao, naišao je na mnoštvo zemljaka i došao u dodir sa prvim pokroviteljima, ali njegovi padroni nisu ga odvodili kao jedinog gosta za ogromne trpeze. Organizirali su oni brigade talijanskih radnika, uzimali im lavovski dio nadnica i sebe ljubezno zvali – bankarima. Prihvatiše i Baldasara, ali tijekom dvije godine on promijeni nekoliko svojih zaštitnika. Ponešto aristokratske crte i ćudoređe koje je ponio iz kantorske obitelji, na ulicama New Yorka i sam je zaboravio i tek s nešto zgražanja posmatrao ratove porodica koje se bore za prestige tog „bolesnog familijarizma“, kako je ovu pojavu dobro prokomentirao

Edward C. Banfield. Napokon je, kao lutka koju nitko ne pita ništa, kao imutak što zaostaje za vlasnikom koji je bankrotirao s metkom pod plećkom – odista poput nekog pantalona ili arlekina iz komedije, dopao Carminu de Sapiu, koji se prijazno primio brige o njegovoj promociji, jer želio je on da se proglašuje kraljem južnjaka, a čuo je da i padrone Borsatti protežira nekakvoga tenora.

LA VITA SCRIVE I ROMANZI

Ostatak priče dopričao je život sâm i tu spisatelj ima malo što dodati. Sukobi južnjačkih i sjevernjačkih padrona nalikovahu, tu je V. F. Whyte doista u pravu, potresima na trusnomu području. Kao u kakva bolesnika, kojem se sezonski vraća njegova boljetica, i rastrzana talijanska komuna počinjala bi sučeljavanja tako što bi najprije skočila temperatura na uličnim pločnicima. Bande nekakvih musavih derana isprva bi krenule da se mlata do krvi i modrih oteklina. Potom bi zagonetni leševi ispranih lica zaplurali East Riverom, i najposlije bi počele teške optužbe preko stubaca tiska i spektakularni, gotovo operetski sprovodi. Svi policajci u Bronxu, istočnom Harlemu i Queensu, poput uličnih lječnika, znali su što to ima značiti, ali u obiteljske sukobe bolesnih familija nisu se željeli miješati. I te 1903. sve je krenulo istovjetno, ali ishod tog novog omjeravanja snaga i utjecaja bijaše bizarniji no ikada. Nakon serije nerazjašnjenih umorstava, brojnih anonimnih dostavki policiji New Yorka, uznemirenja Iraca, Židova i Puertoricanaca, don Carlo Borsatti i Carmino de Sapio senior susreli su se u klupama katedrale St John the Divine. Svaka riječ njihova odjekivala je zlokobno, a svud okolo po 112. ulici i Amsterdam Avenue motali su se sumnjivi neznanci sa novinama u rukama, odjeveni kao ljubitelji kazališta sa Broadwaya. O čemu su padroni govorili, nitko nije saznao, kao ni to kako su jedan drugom oprostili

povrede teritorija i umorstva bližnjih. Pročulo se nedugo zatim da su najnovije razmirice odlučili da razriješe na način koliko talijanski, toliko američki. Ali prije no što radoznom čitatelju otkrijemo što su se padroni dogovorili, kažimo i to da su se dva tenora ove male pripovijesti, te 1903. i sami ozbiljno zavadili. Nevažan bijaše povod za to, a obojica su ga zvali razlogom. Walter Damrosch, osnivač Filharmonijskoga društva New Yorka, zabunom je, naime, obojici zakazao pokuse na isti dan i kako niti jedan od dvojice nije pomišljao odustati, nastupi oba tenora u Metu su otkazani. A sada se vratimo padronima. Dan kasnije, nakon povijesnoga dogovora u katedrali St John the Divine, oni su složno zakupili dvoranu Carnegie Halla i pozvali svoje dvorske glazbenike na dvoboj. Tenori su poput boksača ulazili u ring, ali pravila borbe jedva da bijahu određena. U praskozorje, pod čeličnim konstrukcijama Brooklinskoga mosta, sekundanti su dogovorili pjevanje do iznemoglosti, natjecanje kao u onom stanovitom filmu gdje plesači plešu do ivice snaga i dalje iza granica posrnuća.

PISARO CONTRA COSSA, UNA COMMEDIA

Po svjedočanstvima jednog nezainteresiranog promatrača, nekakvoga irskog glazbenog kritičara, omjeravanje pjevačkih snaga Carla Pisara i Baldasara Cosse izazvalo je nezapamćeno zanimanje među Talijanima, a šutnju i prezir kod pripadnika ostalih nacionalnih zajednica. S neskrivenim gađenjem O'Conor piše: „Žene i muškarci gušali su se da bi ušli u dvoranu, gazili jedni po drugima i na svaki način se držali kako i nalikuju južnjacima.“ Opsežna monografija *The world of Carnegie Hall* o ovoj zgodi daje tek škrte podatke, kao da joj je priređivač i sam htio umanjiti značaj, ali je zato sramno natpjevavanje danima punilo stupce njujorškoga tiska. Sa stranica „Timesa“, „Tribune“ i „World telegrama“ od 4. travnja 1903. saznali smo i ovo. Carla